

Notes

Joan Coromines, entre el detall i la síntesi. (A propòsit d'un llibre recent),
per Joan A. Argente

«*L'analyse du détail est la condition préalable de toute synthèse scientifique.*» *

Si aquesta remarca metodològica del *mes-tre* Millardet és certa i si l'apliquem al terreny de la lingüística catalana, ¿qui, sinó el *deixeble* Coromines, es troba en condicions immillorables de donar-nos-en una síntesi ben assentada i relativament perdurable? En ell la recerca i l'aclariment dels més petits detalls són mitjans d'uns objectius tan vastos com els d'aqueixa magna «Summa Lexicogràfica i Lingüística» —catalana i romànica, si no «catòlica»!— que sens dubte estan cridats a esdevenir els projectats *Diccionari Etimològic i Complementari de la Llengua Catalana*, *Onomasticon Cataloniae* i *Tractat de Gramàtica Històrica Catalana*. Tres obres a l'elaboració de les quals Joan Coromines ha lliurat pràcticament la seva vida,¹ fins al punt que hom

ha gosat afirmar —ni que fos informalment— que el *Diccionario Crítico-Etimológico de la Lengua Castellana* (publicat en 4 volums, en 1954-1957) no fou sinó una mena de rebrot prematur —en part forçat per les circumstàncies— del corresponent català!

A Coromines, cert, no li calen presentacions. Però l'aparició d'*Entre dos llenguatges*² —mos-tra prou representativa dels diversos camps de la lingüística i de la filologia en què s'ha interessat l'autor— em fa avinent d'intentar algunes consideracions generals —potser més especulatives, doncs, que no pas estrictament historiogràfiques o bibliogràfiques— entorn de l'autor i de la seva obra.³

1927; quant a l'*Onomasticon*, és una empresa que dirigeix des de 1931, segons declaració de l'autor a Josep Pla. Cf. *Homenots. Segona Sèrie*, p. 284.

2. J. COROMINES, *Entre dos llenguatges*, 3 vols. (Barcelona 1976-1977).

3. Per a una informació biobibliogràfica de l'autor, vegeu el pròleg de Max Cahner a l'obra citada: «Notes bibliogràfiques sobre l'obra de Joan Coromines», dins *Entre dos llenguatges*, vol. I, ps. v-xxiii.

* G. MILLARDET, *Etudes de dialectologie languedaise* (Tolosa 1910), p. 215.

1. La recollida de dades per al *Diccionari Etimològic* fou iniciada, segons notícia de Max Cahner (cf. el treball esmentat a la n. 3) el

Com definir *Entre dos llengües*? Hom podria dir que es tracta d'una «selecta» de la diversa i abundant producció de l'autor —i diria veritat—; o, menys qualificativament, hom podria dir que és un aplec de treballs la majoria dels quals han estat editats anteriorment, en català o en altres llengües, en revistes i publicacions especialitzades, si bé molts han estat refosos o revisats específicament per a aquesta edició, o hi presenten addicions importants, i en algun cas reduccions que, motivades per raons tècniques, mai no n'afecten la intelligibilitat. Hom podria dir això, i hauria fet curt. Perquè, si tots els reculls d'aquesta mena serveixen una finalitat pràctica i retrospectiva, la present obra ofereix ensem un caràcter «prospectiu», car constitueix —en mots del prologuista— «el conjunt més important de les *anticipacions* que Joan Coromines ens ha anat donant de les tres grans empreses que han ocupat la part més important de la seva vida professional»⁴ i que he esmentat més amunt. Vet ací, doncs, com caldrà contemplar tots aquests treballs —pel que fa a la biografia professional del mestre— a la llum de les seves síntesis etimològica, onomàstica i gramatical definitives. Ben entès, això no vol pas dir que cada capítol, fins i tot cada subcapítol, del llibre que ens ocupa no constitueixi una perfecta unitat.⁵

Quant al contingut específic i a la distribució dels diversos capítols, no s'ha seguit un ordre cronològic estricte, sinó més aviat temàtic. Per conveniència, hi distingiré sis grans grups temàtics, a saber: 1) Estudis de *gramàtica històrica*, primordialment —si no exclusiva— de fonètica històrica, catalana i d'altres llengües veïnes (caps. I.1 i I.2). 2) Estudis de *dialectologia* catalana i romànica (caps. II.1 i II.2). 3) Estudis de *toponomàstica* del domini català (caps. II.3, II.6, i nombroses referències *pàssim*). 4) Estudis *filològics* —em refereixo a aquells que tracten d'una manera específica de textos, literaris o documentals: edicions crítiques, interpretacions i comentaris— (caps. I.3, I.4, I.5; hom hi podria incloure els II.4 i II.5, però atenent a llurs característiques lingüístiques específiques, els considero a part). 5) Estudis relatius a les *llengües pre-romanes* (caps. II.4 i II.5; hom podria incloure-hi el ja alludit II.3). 6) Estudis

etimològics (caps. III.1, III.2, III.3 i III.4).⁶ Si se'm permet, doncs, aquesta classificació convencional —la dificultat o inestabilitat de la qual és ben palesa si hom té en compte que una característica dels treballs de Coromines és l'estreta interconnexió que s'hi estableix entre aquestes diverses disciplines—, podem indicar que el primer volum d'*Entre dos llengües* conté els estudis de gramàtica —o fonètica— històrica i els de filologia, el segon els de dialectologia, toponomàstica, i llengües pre-romanes, i, en fi, el tercer, més homogeni, els d'etimologia —bé que l'homogeneïtat temàtica sigui contrapesada en aquest cas per la inevitable dispersió lingüística (car Coromines es «limita» ara a grups de mots que provenen, versemblantment, d'ètims germànics, àrabs, grecs i, encara, d'altres mots d'origen incert, potser pre-romà).

Resumiré breument algunes de les tesis exposades al llarg d'aquests treballs, sense cap pretensió d'exhaustivitat ni de baixar al detall, car prefereixo entretenir-me després en les qüestions de tipus general i metodològic.

Destaco els dos treballs de fonètica històrica: «Estudis de fonètica històrica» i «Aportacions catalanes i hispàniques a l'estudi de la fonètica històrica francesa». El primer consta de tres subcapítols; el segon de dos; en conjunt, s'hi tracten sis canvis fònics específics. En el primer d'aquests subcapítols, mitjançant el destre maneig de disciplines diverses —geografia i història, dialectologia sincrònica i diacrònica, toponomàstica i gramàtica històrica, fonètica i paleografia— i sobre la base, sempre, d'un coneixement directe de les fonts antigues i actuals, Coromines estableix la cronologia de les successives isoglosses que marquen l'esborrament progressiu de la primitiva distinció fònica entre els sons representats per *ç* i *ss* ([*s*] i [*ʃ*]), i *y* i *ll* ([*y*] i [*ll*]), i altres grafies equivalents. Breument, hom observa com el desplaçament de les isoglosses corresponents a aquests dos fenòmens ha tingut lloc en sentit oposat: cap

4. M. CAHNER, *op. cit.*, p. V. L'èmfasi és meu.

5. Uso els termes «capítol» i «subcapítol» d'una manera convencional per referir-me a aquelles unitats que en els índexs apareixen en cursiva i en rodó, respectivament, i sempre numerades amb xifres aràbigues. Ho indico perquè l'autor es refereix als meus «subcapítols» amb el terme «capítols» (*cf.* vol. I, p. 13, nota) i el prologuista es refereix als meus «capítols» amb el terme «parts» (*cf.* p. xv).

6. Aquests són els títols dels diversos treballs (seguint els grups indicats): (1) «Estudis de fonètica històrica» i «Aportacions catalanes i hispàniques a l'estudi de la fonètica històrica francesa»; (2) «Introducció a l'estudi de l'aranès» i «El parlar del Cardós i la Vall Ferrera»; (3) «Toponímia antiga de l'alta vall de Camprodon» i «Sobre els noms de lloc d'origen bereber»; (4) «Les Homilies d'Organyà. Edició crítica millorada i anotada»; «Tarifa dels corredors de Barcelona l'any 1271» i «Sobre les prosificacions de poemes didàctics en el "Llibre de les dones" d'Eiximenis»; (5) «Una inscripció en basc ribagorçà del segle I, amb dos ideogrames» i «Els ploms sorotàptics d'Arles» (6) «D'alguns germanismes típics del català», «Germànic o Romànic?», «Mots catalans d'origen àrab» i «Les relacions amb Grècia reflectides en el nostre vocabulari».

a l'oest en el primer cas, fins a coincidir amb el límit de l'àrea lingüística, cap a l'est en el segon, sense arribar, però, a cobrir tot el domini. La comparació de tots dos fets exemplificaria l'afirmació de l'autor segons la qual al llarg de la història de la nostra llengua «la direcció de les ones fonètiques és generalment des de la costa cap endins, o des de tramuntana cap a migjorn. Quan aquestes dues accions convergien, llur victòria ha estat assegurada es pot dir sempre» (p. 19). Un fet interessant relacionat amb la dinàmica d'aquests canvis fònics —a més dels fenòmens migratoris afavorits per la reconquesta, sempre presents en l'estudi de la nostra gramàtica històrica— és la influència que hi ha exercit la gran ciutat:⁷ «La ciutat de Barcelona havia adoptat ja en el segle XIII, en tots dos canvis, allò que havia de restar com a pronúncia moderna del llenguatge comú, i tan bon punt va ser apadrinada pel gran centre de la vida catalana, aquesta pronúncia es posà a guanyar terreny en forma constant. En els nostres dos casos, Barcelona es trobà assistida, com en alguns d'altres, per l'altre centre màxim, la ciutat de València amb la seva rodalia: allò que ha estat anomenat l'eix lingüístic Barcelona-València» (p. 18).⁸

El segon subcapítol (1.1.2.) tracta de la palatalització de L- inicial: n'estudia la data, l'origen i l'extensió. Refermant-se en l'opinió expressada anteriorment,⁹ Coromines rebutja el parer de Menéndez Pidal i d'altres que han parlat d'una possible extensió del fenomen cap a l'Aragó i Castella a l'edat mitjana, i afirma que es tracta d'un fenomen arrelat en l'antiguitat de la llengua. Aporta nombrosos arguments, extrets tant de la toponímia com de l'ortografia dels documents medievals. Particularment complexos es presenten els fets que es poden inferir d'un estudi minuciós i exhaustiu d'aquesta última. En efecte, la grafia l- es manté gairebé fins al XVII, amb casos d'incorrecció; per a un bon enteniment de la qüestió cal considerar que el canvi de l- en ll- en la nostra llengua «tingué caràcter complet, rotund, universal»

(p. 63), la qual cosa explica que no calgués distingir entre les grafies l- i ll- en posició inicial (àdhuc els llatínismes es pronunciaven amb [l]). D'altra banda, en tota l'edat mitjana es va tolerar d'escriure -ll- intervocàlica com -l-: amb més raó, doncs, que no es distingís en posició inicial. Segons Coromines, les coses començarien a variar arran de la castellanització o internacionalització de l'Església al final del segle XV, actitud que hauria forçat a la pronúncia de L- com a [l], de primer en els mots llatins, després en els nous llatínismes; això hauria creat la necessitat de distingir l- de ll-, i hauria dut, finalment, a la modificació de les regles ortogràfiques. Tanmateix, com he dit, hi ha també testimonis gràfics de ll-, sobretot en mots compostos, en els quals el caràcter inicial és menys perceptible (*delliberar, rellogar, dellà, allà*, etc., vs. els usuals *liberar, logar, là*). De l'antiguitat del fenomen ens donen constància les dades enumerades a les pàgs. 72-76, les quals ens fan recular al segle XI i àdhuc al IX. Així, a propòsit dels topònims *Lasquarri* i *Llaguarras*, i de la concurrença de les dues formes *Lladurs* (culte) i *Ladurs* (popular)¹⁰ escriu: «Això sembla indicar que en aquesta comarca la palatalització de la L- havia ja deixat de ser un fenomen viu o vigorós ans del s. IX; i que, en conseqüència, el temps en què es produí la palatalització fou molt més antic, i es perd en la llunyania del substrat; si no la palatalització en la forma actual, almenys el séc de naturalesa fonètica més imprecisa [en nota a peu de plana: *Fortis~Lenis? Geminada~senzilla??*] que separà l'articulació de la L- inicial de la de la -L- intervocàlica, i que evolucionant el temps s'ha convertit en una articulació palatal» (p. 74). He volgut reportar aquesta última precisió, car —si més no d'ençà de F. de Saussure— és ben sabut que la determinació d'una distinció és un fet més significatiu que no la determinació de l'exacta natura fonètica implicada en aquella. Les dades semblen prou concloents, però el rigor característic de l'autor no li permet d'aturar-se ací: cal investigar els possibles vestigis de pronúncia no palatal, i, segons que sembla, a la vista dels arguments toponímics, dialectals i gràfics —un de ben curiós a la pàgina 78—, cal reconèixer la persistència de l- dins d'una àrea reduïda, a l'extrem nord del domini lingüístic, i potser en alguns punts del sud. Acotat, ara, el nostre coneixement dels fets, cal intentar-ne una explicació plausible: és arribat el moment de «sortir» del terreny observar i cercar la comparació. El fenomen de la palatalització es dona també en

7. Fenomen ja remarcant per diversos dialectòlegs a les acaballes del segle XIX pel que fa al danès, a l'anglès i al francès. Cf. O. JESPERSEN, *Mankind, Nation and Individual from a linguistic point of view* (Londres 1946), ps. 57-64 (ps. 82-91 de la versió catalana: *La llengua en la Humanitat, la Nació, i l'Individu*, Barcelona 1969). Jespersen alludeix també a l'especial circumstància del cas alemany. Quant a l'italià, cf. T. DE MAURO, *Storia linguistica dell'Italia unita* (Bari 1970), esp. ps. 149-159 (la primera edició és de 1963).

8. Per a les dades, vegeu les pàgines 31-33 i següents i ps. 20 i següents.

9. Cf. *Tópica Hespérica* vol. I (Madrid 1971), ps. 197-198.

10. «La gent d'església i l'element oficial en diu *Lladurs*, però en tota la comarca ho he sentit a molts pagesos, pastors i gent senzilla; i tots ells diuen *Ladurs*» (p. 74).

alguns parlars asturians i lleonesos occidentals, és a dir en un dels territoris on s'han trobat més inscripcions sorotàptiques. D'aquí que Coromines s'inclini a atribuir el fenomen a un comú substrat pre-romà. Heus ací el resum i les conclusions generals de l'autor: «El que hem pogut establir sòlidament és que la ll- ja devia ser general, o poc menys, en la pronunciació dels segles XIV-XV, molt estesa en el XIII i potser també general; i que el cas es donava ja, almenys en alguns punts, en el segle IX i fins abans, potser fins i tot amb arrels anteriors a la romanització, que s'esfumen en les tenebres del substrat. El fet que el canvi s'hagi produït autòctonament en dues àrees vastes, però tan separades com el domini català i l'occident del lleonès, i també la coincidència d'aquestes àrees amb aquelles on s'han trobat les més considerables inscripcions sorotàptiques, podria suggerir que la predisposició a pronunciar diferentment la L- inicial els provinguí als dos llenguatges romànics d'una certa comunitat en els llunyans antecedents lingüístics anteriors a la romanització» (p. 82).

En el darrer subcapítol d'aquest primer estudi, Coromines estudia el tractament de *á* tònica. En dona una caracterització fonètica *vis-à-vis* del francès i del castellà, i atribueix al seu caràcter de vocal mitjana la seva relativa estabilitat. Distingeix tot seguit en l'evolució de *á* *e* aquells casos que són veritables fenòmens fonètics dels que no ho són. Entre els darrers trobem fets d'ordre morfològic i d'altres d'ordre «convencional»;¹¹ en canvi, hi ha fenomen fonètic en els parlars mallorquins moderns i en la coneguda evolució del diftong *ai* > *e*; a remarcar l'observació sobre l'existència de variants locals de la combinació *air* (vacil·lació entre *aira* i *eira*, i també una evolució específica de *-arium*, *-aria* en *-aro*, *-ara*) en mossàrab i sobre la necessitat de tenir compte de la diversa cronologia dels grups *eir* i *eit* per a una correcta explicació de *fer//et*.

El segon d'aquells treballs estudia els canvis de *oi* en *é* i del grup *-tr-* intervocalic en *-rr-* i *-r-* en la fonètica històrica del francès a la llum dels fets hispànics correlatius. Quant al primer, rebutja la tesi d'una possible in-

fluència normanda i presenta proves de diversa mena que justifiquen una tal evolució: proves externes —els testimonis dels gramàtics, les rimes, etc.—, intralingüístiques —casos de mots en què tant el normand com el francès comú tingueren sempre *oi*, *wé*, no *ei*, i que posteriorment han seguit la mateixa evolució a *é*—, i interlingüístiques o comparatives —evolució del cast. *wé* a *é*: *fruenta* > *frente* (de *frõntem*), *-duero* > *-dero*; cat. *nuit* > *nit* (de *nõctem*). Quant al segon, el fenomen del doble tractament de *-tr-* es pot explicar per la llei proposada ja per al cas del cat. *-tr-* > *-dr-* i *-tr-* > *-r-* pel mateix Coromines en un altre lloc.¹²

Dels estudis de filologia cal destacar, a més de la nova edició de les *Homilies d'Organyà*, el cap. 1.5 «Sobre les prosificacions de poemes didàctics en el *Llibre de les dones* d'Eiximenis», tant per la innovació que representa des d'un punt de mira metodològic com per la significació dels resultats assolits des del punt de mira de la història literària. Si en lingüística la recerca i aclariment del substrat és un dels seus temes recurrents, ací Coromines s'ha lliurat a una tasca paral·lela d'aclariment del que hom podria anomenar el «substrat literari» d'un autor i, específicament, d'una obra. Havent observat certes reiteracions rítmiques —i «rítmiques»— en el text d'Eiximenis, sovint coincidents amb fragments que aquest atribueix a d'altres autors, clàssics o medievals, Coromines ha suposat una prosificació i n'ha restituit el text. La transparència del fenomen presenta diversos graus d'un fragment a l'altre; especialment colpidor, en aquest respecte, és el primer dels fragments estudiats en el qual «d'un raig havien sortit una setantena de versos octosíl·labs, perfectament comptats i rimats, i més que més assonantats, si bé amb algunes rimes consonants. S'hi observava, encara més, una alternança constant, i molt artística, entre fi de vers aguda i fi de vers plana» (ps. 167-168). En qualsevol cas, però, aquells presenten unes quantes característiques formals comunes: «Pertot regna el més rigorós isosil·labisme, amb neta oposició a l'epopeia castellana, oposició que també existeix, en grau menor, amb tota la poesia castellana dels orígens i segurament també amb les perdudes cançons de gesta de la nostra literatura. El metre és u en la major part dels casos, però en els fragments v, vi i vii alternen versos de dues mides: 11 síl·labes amb 8 a la primera meitat del fragment v, 8 i 5 en el vi, 9 i 5 en la major part del vii. Els metres representats són sobretot l'octosíl·lab, però a

11. Uso el terme en un sentit relativament tècnic, provinent de la noció de «matriu convencional» proposada per S. R. LEVIN, *Linguistic Structures in Poetry* (L'Haia-París 1962). Així per exemple, els nombrosos gallicismes de la poesia trobadoresca (infinitius en *-er* per comptes de *-ar*, etc.), els quals es presenten gairebé sempre com a mots rima. El valor convencional —i.e. mètric, rítmic, etc.— d'aquesta mena d'oscil·lacions gramaticals en determinats textos poètics ha estat posat de manifest per l'anomenada «anàlisi formular» de la poesia tradicional i per altres aproximacions a la narrativa.

12. *Algunes lleis fonètiques catalanes no observades fins ara*, «Estudis Romànics», III (1953), ps. 201-203. Recollit dins *Lleures i converses d'un filòleg* (Barcelona 1971), ps. 183-216.

part dels ja citats, tenim heptasíl·labs en tot el IV, versos de nou síl·labes en el VIII ii, VIII iv i VIII v, versos de sis síl·labes en el VIII viii, i hi ha quatre alexandrins en el VIII i.» (p. 213).¹³ Endut potser per la tasca de reconstrucció, i, sobretot, per una característica pruija metodològica d'exhaustivitat i discerniment, Coromines ha volgut conèixer la tècnica de desmetrificació seguida pel prosificador i establir una casuística de les diverses situacions implicades, la qual es mostrarà ben útil a l'hora de les interpretacions. Com en la reconstrucció lingüística, també ací el mètode comparatiu li fornirà la solució del problema: «A mi ja només em toca aclarir-ne un poc més el procés, confrontant-lo amb fets comparables, però de naturalesa diversa, que registrem en altres escriptors, per veure si la delimitació d'aquestes índoles diverses ajuda a precisar quina seria la de les prosificacions d'Eiximenis» (p. 215). Per arribar a concloure que «hi ha en tot això quatre o cinc fenòmens diferents i destriats: (I) prosificació d'un poema preexistent; (II) persistència inconscient de l'hàbit versístic, quan un home llargament avesat a escriure en vers ho fa en prosa; (III) defecte consistent a deixar, en forma involuntària, que petites unitats mètriques s'escmunyeixin de tant en tant en quelcom que vol ser prosa normal i pura; (IV) ritme prosaïc i (V) ús conscient d'algunes característiques soltes dels versos en certs passatges de tipus molt retòric, declamatori, enfàtic o rellevat, que són, però, i resten prosa, elegant i rebuscada» (p. 223). Els diversos fragments estudiats, en Eiximenis, porten a creure que ens trobem, alternativament, davant del primer o del segon dels casos esmentats. Pel que fa a la proveniència dels textos prosificats, sembla certa la manipulació d'obres de Cerverí de Girona i del Capellà de Bolquera; en algun cas, Coromines arriba a

insinuar una adaptació de Dante. Però un examen minuciós de la temàtica, la fraseologia i la llengua el mena a l'afirmació més interessant i polèmica per a la nostra història literària: Eiximenis sovint parteix de poemes didàctics i satírics que ell mateix havia compost en la seva joventut, els quals ens han pervingut, així, prosificats parcialment en la seva obra de maduresa.

Constitueixen també un exercici de reconstrucció lingüística i d'hermenèutica els dos estudis dedicats específicament a les llengües pre-romanes —II.4 i II.5—, si bé es basen en textos breus i escadussers. Pel que fa al primer, la tesi de l'autor és que es tracta d'un text basc i no llatí, com s'havia dit fins ara; tres són les proves fonamentals en què basa l'argumentació: la primera, de caràcter negatiu, és que l'adopció d'un nom de persona llatí no és cap prova conclouent que no es tracti d'un text basc; la segona consisteix en la re-interpretació de certs mots com formats d'elements basco-aquitans, així: *et* (cf. el basc *eta*), *Aster-dum-ari Tanne-paese-ri* (cf. basc *azter, -dun* —sufix formador de noms personals—, *dan, dano, Baes-er, baso*, i la desinència de datiu *-ri, -ari*); finalment, considerant la coincidència de les formes de datiu, *patri* i *matr-i* són interpretats com ideogrames per *aitar-i, ama-ri*. Quant al segon, l'estudi dels ploms sorotàptics ens mostra algunes característiques estructurals i lexicals d'una llengua ben antiga i mal coneguda en franc procés no ja de contaminació, sinó de substitució pel llatí —això, és clar, en la mesura que uns textos mig rituals es puguin considerar indicatius del fenomen,¹⁴ i en la qual es poden detectar diversos estrats successius a través de les concomitàncies amb el basco-aquitànic, l'ibèric,¹⁵ el cèltic i el mateix llatí: es tracta del sorotàptic, «llengua indoeuropea arcaica parlada per la gent dels *Urnenfelder*» (p. 149), més coneguda potser pel nom de vèneto-illíric (Pokorny) i confosa de vegades, amb un hipotètic «substrat lígur» (Rohlf).¹⁶ Par-

13. Ací cal fer una objecció i un advertiment. En efecte, sense objectar el contingut de la primera afirmació, ¿és metodològicament correcte atribuir als pretesos versos prosificats propietats que són inferides dels versos reconstruïts? Car és evident que aquestes propietats depenen del mètode i criteris emprats en la reconstrucció. Això, és clar, no invalida l'afirmació; però, en la mesura que aquesta és una afirmació fonamentada, cal creure que Coromines té present altres arguments independents. Altrament, hom hauria d'interpretar «el més estricte isosil·labisme» com un «força probable isosil·labisme». En segon lloc, cal advertir que tots els versos han estat comptats, per dir-ho així, «a la castellana», això és, prenent com a patró el vers femení; no és pas el cas que s'hagi comptat gramaticalment, car s'han seguit també les convencions castellanes: «afegir» una síl·laba quan el mot final és agut, «sostreure-la» quan és esdrúixol. Cal reduir, doncs, tots els metres citats per Coromines en una síl·laba.

14. El mateix autor afirma: «¿Com hem de judicar aquesta barreja de llatí amb les llengües indígenes? Segurament és abans que tot un fet del llenguatge real, parlat: és la romanització que avança.» Per matisar tot seguit: «Es clar que no hem d'exagerar. El parlar viu segurament estava una mica menys romanitzat del que mostren les inscripcions» (ps. 202-203).

15. Sobretot «si ens permetem d'incloure-hi els elements propis d'aquesta zona grisa basco-ibèrica que va des de la costa septentrional del Principat fins més enllà de la Conca de Tremp» (p. 149).

16. Una exposició resumida de la «qüestió lígur» i la «qüestió illíria» es pot trobar en el llibre, preçios per tants altres aspectes, de J. CARO BAROJA, *Los pueblos de España* (Madrid 1975), esp. ps. 77-94 (la primera edició és de 1945).

ticularment fecunda es revela l'aplicació de la noció d'ideograma a les inscripcions estudiades —tant en el cas de la inscripció basca d'Ovarra com en el de les sorotàptiques (p. 203)—, així com la familiaritat amb l'onomàstica pirinenca i l'atenció a les romanalles pre-romanes. Dues observacions curioses: la referència a un «principi d'economia de les hipòtesis» (ps. 186 i 196), el *status* metodològic del qual resta poc precís, i la referència a l'acció del substrat en els fenòmens sintàctics (ps. 201-202) —massa sovint negligida (com, en general, tot allò que afecta la sintaxi) en la lingüística històrica i comparativa.

Els capítols de dialectologia, elaborats temps ha —la «Introducció a l'estudi de l'aranès» és una refosa de la introducció a la seva tesi doctoral i de dos altres treballs d'aquella època; «El parlar de Cardós i Vall Ferrera» fou publicat al «Butlletí de Dialectologia Catalana» l'any 1936—, i específicament aquest darrer, constitueixen uns exemples paradigmàtics de monografies dialectals tant per la seva orientació metòdica com per la seva estructuració: introducció geogràfico-històrica, remarques toponímiques, fonètica, fonètica sintàctica, morfologia (i.e.: flexió i elements gramaticals), formació de mots (i.e.: derivació) i notes sintàctiques. Tot, ben entès, dins un descriptivisme extrem i un atomisme tradicional, relativament allunyat de la concepció sistemàtica exposada en altres llocs.

Quant als estudis etimològics, que ocupen el tercer volum, em sembla obligat, d'assenyalar-ne l'encís, fins i tot, o, potser primerament, des del punt de vista del lector profà que sapiga trobar el gust del temps i de la terra, de la vida i del treball, de l'antany i l'enguany, en el pòsit del vocabulari. Des del punt de vista tècnic, pertot deixen traslluir la vastitud de la informació i dels coneixements de l'autor, així com el seu rigor metòdic i la necessitat d'escorcollar els orígens més remots del lèxic, de comprometre's en les afirmacions i en l'establiment dels ètims, sense témer de perdre's en «les tenebres del substrat» a què ell mateix es refereix, segons que hem vist més amunt. En aquestes indagacions etimològiques Coromines es guia per un principi elemental: cercar sempre de justificar tant la forma com el sentit que prenen els mots en llur procés evolutiu, i això d'una manera exhaustiva, és a dir, al llarg de tot aquest procés i no únicament pel que fa als ètims més llunyans o a les formes immediates. D'aquesta manera, hom pot afirmar de segur que cercar les etimologies del lèxic d'una llengua i cercar-ne la gramàtica històrica, almenys en el sentit més tradicional (que inclou fonètica i morfologia), són dues coses indestruïbles, d'on s'esdevé que calgui exigir a l'etimologia la mateixa sistematicitat —això és: la mateixa regularitat— que hom sol exigir d'aque-

lla. Aquesta és la raó que calgui justificar en cada cas la plausibilitat i operativitat dels processos fonològics, morfològics, o estrictament fonètics al·ludits per explicar una qual-sevol forma lexical, i que calgui aportar, sempre que es pugui, una «motivació empírica independent» allí on hom postula un procés marginal o peculiar d'una o d'unes poques formes. És, d'altra banda, important de recollir el major nombre possible de variants, amb advertència de data i localització, no tan sols per tal de donar suport a les etimologies proposades, sinó també per tal de facilitar-ne la cronologia; quan aquesta no es pot establir amb l'ajut de les dades externes, cal recórrer a la cronologia relativa, basada en la comparació i en la interrelació dels processos gramaticals (lleis fonètiques, etc.). Desfiguraria, però, el mètode seguit per Coromines si, al costat d'aquests factors estructurals a què m'he referit, no hi comptés les informacions que per a la reconstrucció lèxica li forneixen, sobretot en el cas dels topònims, però no exclusivament, els fets d'ordre extralingüístic (topogràfics, etnogràfics, etc.).

Ara, aquesta indagació etimològica sembla restar —i d'una manera conscient, ben segur— en el terreny de la *constatació* lingüística i defugir la *interpretació* antropològica o sociològica, a la manera, més especulativa, d'un Benveniste.¹⁷ Això, ben entès, no és cap retret, car de res no serveix interpretar sobre una base feble, ni això vol dir que el sociòleg o l'historiador no puguin obtenir d'aquests estudis una informació preciosa per al coneixement de les formes de la vida social i econòmica d'altres èpoques, dels contactes amb altres terres i altres pobles, etc. En tot això, serà bo d'escoltar la veu dels historiadors abans de deixar-nos endur a conclusions precipitades que podrien fer-nos marrar el camí, i no per primera vegada.

Finalment, cal observar que l'orientació típicament paradigmàtica —en el sentit hjelmslevià— d'aquests estudis, el tipus de mots estudiats (predominantment, substantius) i el pes de la tradició són tres factors que s'hi han conjuminat per excloure'n tota consideració més o menys sistemàtica de qüestions tals com les valències del mot, amb totes les seves implicacions sintàctiques, malgrat la importància que, esporàdicament i tardana, li han reconegut grans lingüistes tant en el ter-

17. Cf. E. BENVENISTE, *Le vocabulaire des institutions indo-européennes*, 2 vols (Paris 1969). Pel que fa a la meua afirmació, entengui-se-me'n el sentit: és clar que l'objectiu de Coromines és precisament l'explicació lingüística dels fets observats, però donant a aquest terme el valor que hom li atorgava en la gramàtica històrica (cf. *infra*). És a gràcies que he evitat aquest terme i he usat, en canvi, el d'«interpretació».

reny de la formació de la sintaxi com en el de la reconstrucció lexical.¹⁸ Aquesta comuna actitud metòdica contrasta amb l'atenció que hom presta a la sintaxi per a la justificació de fenòmens fonètics.¹⁹

No voldria deixar aquestes observacions sense destacar específicament els capítols dedicats als mots d'origen àrab (III.3) i als d'origen grec (III.4). L'interès i l'originalitat del primer rau, a més de les noves etimologies que s'hi estableixen o de les velles que s'hi confirmen, en el fet que es posen de manifest les regles subjacents al procés de catalanització de mots àrabs, això és, les regles de correspondència entre determinats fonemes dels ètims àrabs i determinats fonemes dels derivats catalans, tenint sempre present llur distribució. Cal destacar també que l'article conté unes notes crítiques al conegut llibre de Steiger.

I ara serà bo de preguntar-nos quina pot ser la significació d'un títol: per què *Entre dos llenguatges*? ¿Què ens hi ha volgut mig mostrar o mig amagar l'autor? La qüestió no és pas retòrica i ens pot permetre, en canvi, d'encetar unes consideracions que no em semblen pas trivials. De primer antuvi, cal fer constar que Coromines usa el terme «llenguatge» en el sentit més específic de «llengua» o, fins i tot, de «parlar» —com es pot veure en la cita de la pàgina 82 del primer volum, reportada més amunt, on parla de «dos llenguatges romànics», i en molts altres passatges d'aquesta i d'altres obres. Ignoro si aquest ús és degut a una possible influència anglosaxona, a una voluntat d'especialització del mot, o, simplement, a un tret estilístic. És, tanmateix, un xic desconcertant per als qui —per exigència de la nostra orientació metodològica— ens hem avesat a distingir sistemàticament en el nostre jargó professional entre *el llenguatge* —*faculté du langage*— i *les llengües*.²⁰ La tradició lingüística que el

professor Coromines representa s'ha interessat molt en aquestes últimes i s'ha desentès relativament d'aquell primer. Ras i curt, la concepció de la lingüística característica de la dita tradició té les seves arrels en la filologia i probablement consideraria que el tema del «llenguatge» s'escau millor a l'especulació filosòfica que no pas a la «humil, però *positiva* i disciplinada» filologia. Amb tot, filologia i lingüística, com veurem, no s'identifiquen.

Aclarit aquest extrem, resta explicar el sentit dels altres dos mots d'aquell títol: personalment, crec que l'ambigüitat de la preposició *entre* ens pot permetre d'interpretar-la adés com l'expressió d'una relació espacial, adés com l'expressió d'una relació temporal: en el primer cas tenim una al·lusió als estudis de la variació geogràfica o de dialectologia, en el segon als de la variació cronològica, això és, als de gramàtica històrica i d'etimologia. Atorgant a la preposició totes dues valors alhora —l'espacial i la temporal— és clar que cal veure-hi una referència als estudis de toponomàstica i de dialectologia diacrònica. És evident que, des d'un punt de mira metodològic, els estudis sobre llengües preromanes s'han d'incloure en algun dels grups suara esmentats. Resten, encara, els estudis filològics: hom no els acaba de veure, en efecte, reflectits en el títol de l'obra, com no sigui d'una manera indirecta, ja que ens forneixen un material valuós per al coneixement de la llengua antiga. Nogensmenys, llur presència enmig dels altres em dona peu a recordar un text de l'autor que, d'altra banda, justifica plenament, al meu entendre, que gosi afegir a les ja indicades una quarta interpretació: la que veuria en la preposició *entre* l'expressió d'una relació més abstracta, la qual conferiria al títol un sentit, per dir-ho així, *metodològic*: «La Lingüística no és la Filologia ni una mena de gramàtica superior; se'n separa pel fet d'implicar sempre un element comparatiu: els fets d'un sistema lingüístic els aclareix comparant-los amb els fets d'un altre sistema, adés un altre estat cronològic de la mateixa llengua, adés un altre llenguatge més o menys emparentat, adés un altre sistema ideal però concebible, adés és un mecanisme que forma part d'un sistema lingüístic en comparació amb un altre mecanisme parcial del mateix sistema; filologia i gramàtica es limiten a constatar, a registrar els fets de llengua, i en part a codificar-los, però no els expliquen, i si arriben a donar-ne alguna il·lustració és sense moure's del parlar observat, és a dir,

cràtic: també el trobem, per exemple, en Fabra. Sospito que aquesta preferència és deguda al caràcter abstracte del substantiu.

18. Pel que fa al primer, es pot parlar ja d'una certa tradició —no per relativament marginal menys il·lustre— des de Bréal fins a Helbig, passant per Secheyne, Bally, Frei, van Ginneken, Benveniste, Tesnière, Blikenberg, Kurylowicz, Fillmore, Chevalier, i tants d'altres. Potser no tots s'ho miren des d'una perspectiva estrictament diacrònica, però la majoria dels citats hi fan alguna referència. Quant a la segona, cf. BRÉAL, *Essai de Sémantique*, caps. XV, XIX, XX, etc., i E. BENVENISTE, «Problèmes sémantiques de la reconstruction», dins *Problèmes de linguistique générale*.

19. En el cas del nostre autor, vegeu I, ps. 32-33; II, ps. 54-55, etc.

20. Cert que també parlem, si convé, de «llenguatges formals»; personalment, però, uso més sovint el de «llengües naturals» que no el de «llenguatges naturals», si bé aquest no es pot considerar pas incorrecte. Quant a l'ús que en fa Coromines no vull pas dir que sigui idiosin-

alludint a d'altres fets pertanyents al mateix parlar.»²¹

Poques vegades he vist expressat amb tanta de concisió i tanta de precisió el moll de tota una lliçó metodològica. Tres són les idees-força exposades en aquest passatge —remarcades àdhuc per la sintaxi i la puntuació—, per bé que molts en són els corollaris: (1) Filologia i lingüística no són una i la mateixa cosa. (2) Allò que caracteritza aquesta última és «el fet d'implicar sempre un element comparatiu». (3) La lingüística —a diferència de la filologia— té una funció explicativa, i la té precisament en virtut d'aquest fet.

Sense pretendre que Coromines hagi escrit això inspirat per la moderna filosofia de la ciència, és clar que retrobem ací la distinció metodològica entre *descripció* i *explicació*, és a dir, quelcom de similar a la distinció que, en termes actuals, hom sol establir entre «el nivell d'adequació descriptiva» i «el nivell d'adequació explicativa» d'una gramàtica o d'una teoria lingüística.²² M'afanyo a remarcar que he escrit «similar», no pas «idèntic». Existeixen, ben entès, uns punts de convergència, però també una divergència important entre el pensament de Coromines —i de la tradició que representa— i els pressupòsits explícits de la gramàtica transformacional.

Convergència en el mateix reconeixement de la distinció. Convergència —o, potser millor, homologia— en el fet que Coromines atribueix la funció descriptiva a la filologia i a la gramàtica, les quals «es limiten a constatar, a registrar els fets de llengua», mentre que assigna la funció explicativa a la lingüística: «situació paral·lela a la que relaciona els conceptes de «gramàtica particular» —«teoria d'una llengua X»— i «gramàtica universal» —o «teoria lingüística»— en el discurs dels transformacionalistes. Convergència en el fet que la capacitat explicativa prové, en tots dos ca-

sos, de la possibilitat de transcendir el camp més o menys objectiu —concediu-me l'expressió per la brevetat— de les dades —«els fets de llengua»—: aquest és, en darrer terme, el sentit d'aquell «element comparatiu».

Divergència, en canvi, en el rebuig implícit de la gramàtica universal, o, si més no, en la reticència expressada envers una tal gramàtica per Coromines²⁴ o, en qualsevol cas, divergència en el fet que Coromines sembla afirmar la substancial identitat de l'objecte materia de totes dues disciplines: gramàtica i lingüística difereixen, en l'objecte formal, això és en el punt de mira (intralingüístic *vs.* interlingüístic), en el mètode (codificació *vs.* comparació), i en els objectius (descripció *vs.* explicació), però la natura del seu objecte material és idèntica. Finalment, divergència, sobretot, en la manera d'entendre el concepte d'«explicació»: si els transformacionalistes s'inspiren en la metodologia de la ciència i assignen a aquell terme el valor que hom li atribueix en els sistemes deductius —un fet, una llei, una teoria són explicats en la mesura en què es poden deduir de lleis o de teories més generals—, Coromines entén el concepte en el sentit de la gramàtica històrica i comparativa decimonònica —les formes d'un determinat estadi, observable, de llengua A; s'expliquen a partir de les formes d'un determinat estadi anterior, observable o no, de llengua A₁, i de les regles de correspondència que permeten relacionar-les, i així successivament.²⁵ Amb una modificació important: Coromines fa seva també la concepció de la gramàtica històrica que, iniciada amb F. de Saussure, han sistematitzat lingüistes com R. Jakobson, A. Martinet i J. Kurylowicz. Així

Le grec et le latin, pas plus que le français ou l'italien, ne sauraient rendre compte des formes grammaticales qu'ils emploient, et, dans le plus grand nombre des cas ils ne donnent pas la clef de leur vocabulaire. [...] La grande expérience tentée par M. Bopp a prouvé qu'en réunissant en un faisceau tous les idiomes de même famille, on peut les compléter l'un par l'autre et expliquer la plupart des faits que les grammaires spéciales enregistrent sans les comprendre.» («Introduction» a F. Bopp *Grammaire Comparée des Langues Indo-européennes*, 2a. ed., vol. I (Paris 1875), ps. xxxviii-xt; l'èmfasi és meu). La coincidència de formulacions salta als ulls.

24. Així interpreto —pot ser que m'erri— l'afirmació que «la Lingüística [...] no és [...] una mena de gramàtica superior». Tanmateix, l'autor és molt circumspecte i no voldria pas arrencar-li coses que no diu.

25. A més de les regles de correspondència que relacionen estadis emparentats *linealment*, n'hi ha d'altres que estableixen correspondències entre estadis emparentats *collateralment*, però aquestes tenen més aviat un caràcter heurístic que no pas explicatiu en gramàtica històrica.

21. Lleures..., ps. 398-399.

22. Cf. N. CHOMSKY, *Current Issues in Linguistic Theory* (L'Hàia 1964), ps. 29 i ss.; *Aspects of the Theory of Syntax* (Cambridge, Mass. 1965), ps. 24-27, i *Language and Mind* (New York-Chicago - San Francisco - Atlanta 1968), ps. 23-24 i 53, n. 5. Aquests conceptes reben una interpretació diferent segons que siguin referits a la gramàtica o a la teoria lingüística. Per a la fonamentació metodològica de la distinció, cf. S. K. ŠAUMJAN, *Strukturalnaia lingvistika* (Moscou 1965), cap. 2, i les clàssiques obres de R. B. BRAITHWAITE, *Scientific Explanation* (Cambridge 1968), i R. HARRÉ, *Introducción a la lógica de las ciencias* (Barcelona 1967).

23. Que la present distinció s'ha desenvolupat independentment en el si de la tradició filològica ho prova, per exemple, aquest passatge de M. Bréal: «[...] la structure du grec et du latin restera pour nous une énigme aussi longtemps que nous voudrions l'expliquer par les seules informations qu'ils nous fournissent. [...]»

hom pot llegir ja en el primer paràgraf d'*Entre dos llenguatges*: «Jo no concebo una obra així [un tractat de gramàtica històrica catalana] com una col·lecció d'etimologies conegudes de mots i formes de mots, ordenades sota els títols de les lleis fonètiques o dels processos morfològics, analògics i àdhuc sintàctics, com conceben la gramàtica històrica molts filòlegs; sinó com la combinació articulada de la descripció raonada d'un bon nombre de capes, tongades o estrats successius, històricament en el descabellament d'una llengua —una sèrie de tallats horitzontals—, amb explicació de com i per què cada un d'ells evolucionà fins a convertir-se en el següent: estats, cada un, en equilibri més o menys perfecte» (p. 13).

Ara, en el text de *Lleures* que he citat, l'autor no té únicament present l'explicació històrica —comparació dels «fets d'un sistema lingüístic [...] amb els fets d'un [...] altre estat cronològic de la mateixa llengua»—, sinó també la comparació genètica i l'analítica —«[...] un altre llenguatge més o menys emparentat»—, la reconstrucció interna, etc. Particularment curiosa és la referència a la comparació amb «un altre sistema ideal però concebible»: òbviament cal descartar que sigui una al·lusió a l'ús de sistemes formals o «models» a la manera de la lingüística (macro)matemàtica en les seves diverses manifestacions. Ni tan sols no crec que es pugui interpretar com una al·lusió a allò que els tipòlegs soviètics anomenen un «patró llengua», o «llengua genotípica» o «llengua tipus».²⁶ És més plausible de veure-hi una re-

ferència a les proto-llengües i àdhuc a les possibilitats lingüístiques no realitzades, a la manera postulada pel primer Hjelmslev²⁷ o una cosa semblant. L'al·lusió, però, difícilment pot defugir una referència indirecta al tema dels universals lingüístics: és ben sabut que l'escola històrico-comparativa no va mostrar un entusiasme excessiu en aquest tema; però la mera acceptació de la possibilitat de reconstruir una llengua, això és, d'inferir-ne les propietats estructurals a partir de testimonis molt parcials i aleatoris, i mitjançant la comparació interlingüística, exigeix una certa creença en els esmentats universals, entesos, si més no, com aquells trets que delimiten allò que és possible de trobar en una llengua natural d'allò que no ho és.

Crec que, després d'aquestes consideracions, no pot haver-hi dubte de la filiació científica de Joan Coromines: com el mateix Fabra, de qui es reclama deixeble, Coromines es deu, en darrer terme, a la lingüística històrica i comparativa del darrer terç del segle passat, és a dir, a l'escola dels *Junggrammatiker*.²⁸ La majoria dels mestres amb qui va estudiar —fàcilment podríem comptar-ne una bona vintena, alguns de tant de prestigi com Millardet i Grammont, Meillet i Vendryes—²⁹ a les universitats i altres institucions acadèmiques de Barcelona, Montpeller, Madrid, Zúric i París s'havien format i treballaven en la gramàtica històrica i comparativa. No debades, però, d'entre tots ells Coromines ha volgut destacar sovint Fabra —«ell fou el comú denominador de tots aquells anys i de molts anys després (...) allò era molt més que un ensenyament *ex-cathedra*: era per mi una espècie de sensació de creixença espiritual i intel·lectual en comú amb aquell home finíssim i elegant, savi i senzill, que al començament reveria com un semidéu i que se'm va anar tornant cada dia més un gran amic de caire paternal»—, Jud —«que entre tots els meus mestres és el que ha tingut una influència més permanent damunt meu i el que va persistir més a guiar-me, per carta, després de perdre'm de vista»— i Menéndez Pidal que fou ponent de la seva tesi doctoral

Així, per exemple, en el cas del doble tractament del grup —TR— en francès, la comparació amb el català s'ha mostrat útil en la mesura que ha permès d'establir una regla de transformació («lei fonètica») que explica la distribució de -rr- i -r- en determinats mots del francès actual. Quan a la diferència entre els dos conceptes d'*explicació*, l'observació és vàlida sempre que hom entengui que les «lleis fonètiques», etc., expressen evolucions històriques (en el temps); però aquestes mateixes lleis són susceptibles d'una interpretació en la qual els termes «anterior» i «posterior» prenen un sentit estrictament lògic. Llavors la pretesa diferència entre les dues concepcions és molt menor si no nul·la, com ha remarcat el professor Luis Mitxelena (cf. l'obra citada a la n. 27, ps. 28 i ss.).

26. Cf. B. USPENSKY, *Principy strukturnoi tipologii* (Moscou 1962) i la distinció entre llengua/gramàtica fenotípica/genotípica en els treballs de Saumjan (cf. l'obra citada a la n. 22). Amb aquest concepte hom vol referir-se a allò que Jakobson, traslladant una vegada més plantejaments inicialment apareguts en un altre camp de la recerca, ha anomenat les «invariants interlingüístiques», els quals permeten una nova aproximació a la tipologia i a la qüestió dels universals lingüístics.

27. Cf. *Principes de Grammaire Générale* (Copenhaguen 1928), esp. ps. 102-107 i 214 —on reivindica la noció d'un estat *pancrònic* o *sistema abstracte de categories*— i ps. 249 i ss., on la desenrotlla: «L'état abstrait ne comporte que l'ensemble des possibilités dont disposent les hommes en matière de langage: les états concrets comportent la réalisation de ces possibilités.» (p. 263). Pel que fa al concepte de «proto-llengua», cf. el magistral llibre de L. MITXELENA, *Lenguas y Protolenguas* (Salamanca 1963).

28. Pel que fa a Fabra, cf. G. FERRATER, *Les gramàtiques de Pompeu Fabra*, «Serra d'Or», X (1968), pp. 675-677.

29. Cf. *Homenots*, ps. 263-264 i 269.

—«ell sabia prou bé que en aquell curs no-més havíem tret profit Lapesa i jo. El mastí flaira de seguida el mastí de raça...»³⁰ Tots tres tan diferents, tenen, però, en comú —en el camp del mètode— la influència de la *geografia lingüística*, determinant també en la formació de Coromines. Precisament Jakob Jud, deixeble de Gilliéron, és considerat com un renovador d'aquest corrent, el qual s'havia caracteritzat inicialment pel fet de presentar una conscient oposició a l'escola dels *Junggrammatiker*, si més no pel que fa a algunes de les seves afirmacions més peculiars.³¹

Sens dubte, la influència d'aquests homes —sobretot, de Jud i de Fabra— ha deixat traça en el nostre filòleg, tant pel que fa a la determinació dels seus interessos lingüístics —la lexicografia, l'etimologia, l'onomàstica i l'estudi del vocabulari residual (*Reliktwörter*), la dialectologia i el sempre present *leitmotiv* del substrat— com pel que fa a les qüestions metodològiques (no estrictament metodològiques): el rigor, l'exigència d'un coneixement de primera mà, l'abstenció de precipitar conclusions, l'esperit crític, en fi, són característiques apreses de Jud i de Fabra o, si més no, compartides amb ells. Així, és significatiu aquest comentari sobre el lingüista suís: «Al primer cop d'ull tothom es meravella de l'abundància i la vastitud de la seva informació; el seu coneixement de les llengües romàniques i germàniques era universal, i pertot es veia directe i de primera mà: la consigna de no citar res d'altri, de no creure mai en les informacions de ningú sense verificació directa, era observada en una forma intransigent.»³² No ens ha de sobtar, doncs, l'advertiment inicial d'*Entre dos llenguatges*, exigint de l'investigador una «recerca directa damunt les fonts autèntiques, és a dir textos datats i ben localitzats, o bé llistes i masses de mots i noms propis; i això servint-se, sempre que pugui, de manuscrits visurats personalment [...]» (ps. 13-14). Que retrobem en altres llocs: «En un terreny tan enormement difícil com el que al·ludim —manifesta en referir-se a la preparació de l'*Onomasticon*—, el primer requisit és estar perfectament

informat sobre les formes dels noms en els documents medievals i tenir un coneixement detallat i de primera mà de la informació moderna relativa a aquestes formes, amb els fets geogràfics de tota classe i la pronunciació popular i les variants del nom usades en els voltants.»³³ Tant o més que uns coneixements tècnics, és tota una mena de «captivament de l'investigador» allò que Coromines ha après d'aquells mestres i allò que, indirectament, ens transmet.

Al rigor dels mestres, però, hi afegeix, com he notat més amunt, un desig d'exhaustivitat que l'ha dut a operar amb un conjunt d'informacions com mai no s'havia vist a casa nostra. Aquí és important de fer algunes remarques: la primera, que això el mena tot sovint a voler donar solució a la majoria de qüestions que es planteja, ni que es mogui en el «tenebrós» terreny del substrat; en aquest aspecte contrasta amb la coneguda «cautela» o «reticència» de Fabra, ja assenyalada per Ferrater. La segona, que en el nostre autor la quantitat no mata la qualitat; ell sap prou bé que una part —important— de la seva obra consisteix en una escrupolosa recollida de dades, però també que en intentar-ne l'explicació massa sovint el fetixisme de les dades —la, si em permeteu, «dadolatria»— no ha menat a altra cosa que a exercicis feixucs i estèrils, i que, més important encara que acumular les dades, és saber interpretar-les i seleccionar-les adequadament en el curs d'una argumentació, ja que no es tracta pas d'abocar les dades damunt l'esperit crític, sinó l'esperit crític damunt les dades.

No és pas aquest el lloc ni el moment de traçar un esbós històric de la lingüística catalana, si bé no serà sobre de recordar-ne la urgència. Em permetré, però, de fer-hi algun comentari. Degué ser Gabriel Ferrater —no podria assegurar-ho— qui en alguna avinentesa em va cridar l'atenció sobre uns pretesos paral·lelismes entre la situació en què es trobaven els lingüistes txecs del Cercle de Praga —sobretot, al seu origen— i la de casa nostra; crec que ell es referia a la situació de dues llengües, avalades per imatges culturals desiguals, en conflicte (forta pressió de l'alemany i del castellà, respectivament) i a la polèmica entorn del «purisme» que solen comportar aquestes situacions. Independentment, però, vaig prendre consciència d'un altre paral·lelisme, més pregon, en trobar-me davant aquest text: «[...] la cultura d'un piccolo paese esige una disciplina eccezionale e la ferma volontà di limitarsi. L'arte per l'arte» degl'infiniti dibattiti, la pittoresca polifonia dei problemi da risolvere simultaneamente, tutto ciò è per i paesi minori uno spreco di forze superiore ai loro mezzi. Quello che

30. Cf. *Homenots*, ps. 264 i 266; 264; 268, respectivament, per a una valoració científica i humana de l'obra de Fabra i de Jud, cf. *Lleures*, ps. 381-417.

31. Això no es contradiu, però, amb el que he dit més amunt. És significatiu al respecte aquest comentari de Coromines: «I lluny de l'actitud iconoclasta i de la trencadissa que fan Schuchardt i Gilliéron en el camp dels neogramàtics, Jud recull intactes els mètodes dels millors d'entre ells: en aquest sentit es pot dir que és l'hereu del millor que hi havia eu l'obra d'homes com Thurneysen o Meyer-Lübke, sense però acceptar-ne les limitacions.» (*Lleures*, p. 385).

32. *Lleures*, p. 384.

33. *Homenots*, p. 285.

li distingue subito dalle culture dei paesi maggiori, è la linea severa della loro evoluzione. La dialettica della storia è messa a nudo in modo sorprendente; s'impone un'economia ascetica nella scelta dei fini e dei mezzi.»³⁴

Si això esqueia a un «picolo paese» com Txecoslovàquia, ¿com no m'havia de semblar escrit gairebé a propòsit de Catalunya? És evident que una semblant «*economia ascetica*» ha condicionat i condiciona encara l'evolució de la lingüística catalana d'aquest segle, agreujada com estava la nostra situació per la manca d'una normalització de la llengua. No es pot pas dir, ben cert, que ens vàgim privar de polèmiques, però aquestes minvarien —llevat d'algun cas recalcitrant en extrem— a mesura que la gent prengué consciència de les implicacions político-socials de la reforma fabriana. Però aquesta necessària selecció dels objectius immediats significà,

34. R. JAKOBSON, *La Scuola linguistica di Praga*, «La Cultura», XII (1933) (trad. de B. Migliorini).

fins a cert punt, l'ajornament d'una tasca científica sobre la hipotètica qualitat de la qual ens caben ben pocs dubtes, com el mateix Coromines ha tingut cura de recordar-nos: em refereixo, és clar, a la relativa renúncia o, si més no, a la «privatització» d'una obra més específicament lingüística que l'objectiu de la normalització —la causa comuna— havia de representar per a Pompeu Fabra. Ara, ell s'havia proposat de dur-lo a cap i ho va aconseguir. I perquè ho va aconseguir, Coromines i altres han pogut lliurar-se —en circumstàncies sovint ben adverses, però aquesta és una altra història— a una nova obra. De manera que hom pot ben dir que Fabra va acomplir aquell consell que Jud havia de donar a Coromines: «rien de plus urgent que de terminer soi-même ce qu'on a fondé: on laisse ainsi à d'autres les coudes libres pour réaliser leur plan à eux.»³⁵ Em guardaré prou d'afegir-hi res més; no voldria pas fer-me el corifeu de «tants petits erudits... que es queixen... i es grillen...».

JOAN A. ARGENTE

35. *Lleures*, p. 393

Situació i sentit d'«Una mena d'amor» de C. A. Jordana, per Maria Campillo

A Pau Calsamiglia

La introducció progressiva de la novella d'anàlisi psicològica, que es produeix a Catalunya a partir de 1925, i el camp d'interessos literaris que aquest corrent propugna —en concret, l'anàlisi de sentiments, passions i comportaments humans, presos com a fenòmens integrants de la ment humana— provoquen que la literatura intenti aproximar-se a temes i situacions que els sectors més integristes de la societat catalana consideraven immorals. El tema més clarament problemàtic fou la descripció d'escenes eròtiques. Així, la publicació d'*El senyoret Lluís* (1926) de Carles Soldevila provocà la reacció immediata de Manuel de Montoliu, des de «La Veu de Catalunya». Montoliu afirmava que l'obra tractava «temes d'una baixesa tan innoble que rebaixen l'artista que gosa tractar-los mal que sigui amb totes les precaucions estètiques [...]». En nom de l'art, [l'autor] no pot admetre res que fereixi la seva dignitat d'home.¹ Carles Soldevila contestà des de la seva

secció *Fulls de dietari*² de «La Publicitat». Soldevila aprofitava la censura per tal de fixar la seva actitud davant del problema general de l'art i de la literatura.³ La polèmica s'estengué amb la intervenció de Josep M. Junoy, Josep Pla, Joan Estelrich, Carles Riba, etcètera, i acabà generalitzant-se. El que, en darrer terme, s'hi reflectia era un ampli debat europeu, dins del qual s'inscriu, entre molts d'altres, l'assaig *Morality and the Novel* de D. H. Lawrence.⁴ A Catalunya, ultra els articles dels primers moments, la polèmica tingué un moment culminant en la sèrie de conferències organitzades a la Biblioteca Balmes, entre el 20 d'abril i el 24 de maig de 1928, on fou exposada extensament la po-

2. Carles SOLDEVILA, *Rèplica a Manuel de Montoliu*, «La Publicitat», v, núms. 21, 22 i 23 (1926).

3. Carles SOLDEVILA, *L'art i la moral*, «Revista de Catalunya», III, núm. 28 (oct. 1926), ps. 354-363; III, núm. 29 (nov. 1926), ps. 463-471.

4. D. H. LAWRENCE, *Morality and the novel*, dins *A selection from Phoenix* (Harmondsworth 1971), ps. 175-181.

1. Manuel de MONTOLIU, *Breviari crític*, vol. II: 1925-1926 (Barcelona 1928), ps. 148-151.